

DR. KÁKAI LÁSZLÓ

Nonprofit szervezetek területi és gazdasági súlya a gazdasági válság után*

Bevezetés

A magyarországi nonprofit szektor rendszerváltást követő fejlődéséről mind terjedelmében, mind témakörében széles szakirodalmi bázisra támaszkodhatunk. A hivatalos nyilvántartások, a rendszeres statisztikai megfigyelés, valamint a legkülönbözőbb megközelítések közül végzett számtalan kutatás bőven szolgál annyi információval, amennyivel az elmúlt két évtized „nonprofit története” – akár egy-egy speciális szempontból kiindulva is – leírható, nyomon követhető. Ebből adódóan az alábbiakban nem kívánjuk ezeknek a részletes elemzéseknek a számát gyarapítani, inkább a nonprofit szervezetek terjedésének területi változásait kívánjuk nyomon követni, illetve keressük a régiók és megyék gazdasági potenciálja és a nonprofit szervezetek közötti kapcsolat bemutatását magyarázó változókat. Kutatásunk elsősorban arra irányul, hogy a területi jövedelmi potenciál, valamint a területi egységek gazdasági aktivitása vajon kapcsolatba hozható-e a nonprofit szervezetekkel és ezek a hatások milyen területi különbségeket mutatnak? Mindezeket a gazdasági válság fényében kívánjuk megvilágítani.

A nyolcvanas évek közepétől a nonprofit szektor helyzetének értelmezése szorosan összekapcsolódott a neoliberalis gazdaságpolitika térhódításával majd válságával valamint a jóléti állam válságából kivezető út keresésével. Ezen időszak fő jellemzője az állami feladatok, közszolgáltatások privatizálása és piacosítása,¹ különösen az egészségügyi, oktatási, és a szociális szolgáltató szektorokban, amelyek mindaddig a nonprofit szervezetek által dominált területnek számítottak az indirekt (pl. adókedvezmények) vagy direkt támogatások (szubvenciók), illetve az úgynevezett kihelyezett szolgáltatások révén (Kákai 2013). Mára a közgazdasági megközelítések jelentősen módosultak az 1980-as és 1990-es évek elméleteihez képest. Az erősödő gazdasági verseny és különösen a gazdasági válság is megmutatta a szektor professzionalizációjának jelentőségét és fejlődését. Így a szervezetek alacsony hatékonyságának emlegetése mára már kevésbé tartható megközelítés. A szektor szereplőinek egyre szigorúbb számviteli, auditálási kötelezettsége (Ebrahim–Rangan 2010), valamint a szektorral szemben is megnyilvánuló növekvő teljesítményelvárások a szektor szereplőit rugalmas reagálásra, valamint egyre inkább terjedő versenyképességi szempontok beépítésére készítették (Carroll–Stater 2009).

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, a TAMOP 4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0006 azonosító számú – Ösztöndíj magyar és külföldi hallgatóknak és kutatóknak – A közszegítő innovációs kutatóbázis és tudásközpont fejlesztése a Pannon Egyetem oktatási és kutatási hálózatának keretében.

¹ Ennek lehetőségeit Horváth M. Tamás többféleképpen értelmezi. Tágabb összefüggésben, mint a közfeladat felszámolása (magánkézbeadás illetve a kormányzat kivonulása révén); a szolgáltatás iránti felelősség és a tényleges szolgáltatásnyújtás elvárása (kiszáradás révén); a közszolgáltatás díjfizetéshez kötése értelmezhető. Szűkebb értelmezés szerint pedig a versenyre ösztönző hatás (adócsökkentés, megtakarítás), az ösztönző rendszerek működésén alapuló hatékonyság és ideológiai érvek sorakoztathatók fel (Horváth 2005, 44–45. o.).

Az elméleti útkeresés végül úgy összegezhető, hogy napjainkra a korábban általánosan elfogadott ún. kétszektoros gazdasági modell (állam és piac) megkérdőjeleződött. Az „intézményeknek egy harmadik, jogi formáját tekintve a magánszektorhoz tartozó, de a köz-célokat szolgáló csoportjára irányítódott a figyelem, amely számottevően járult s járul hozzá az emberi/társadalmi problémák enyhítéséhez” (Salamon–Anchier 1995, 25. o.).

A nemzetközi közgazdasági törekvések új irányt vettek a 2000-es évek elején. Ennek oka a kezdődő, főként pénzügyi jellegű válságok sorozata volt, amely végül a 2008-as világválságban csúcsonyult ki. A szemléletváltás oka az volt, hogy a létrejött kisebb és olcsóbb államok nem voltak képesek hatékony megoldást nyújtani a problémákra.²

A szektorral kapcsolatos számos kutatás ellenére nagyon kevés vizsgálat készült arról, hogy a nonprofit szervezeteket milyen kapcsolat fűz bizonyos a gazdasági, társadalmi, illetve területi mutatókhoz, és ezek fényében a szektort miként érintette a gazdasági válság. A válság megroppantotta-e a szektor stabilnak egyáltalán nem mondható gazdasági bázisát? Ezért a tanulmány első része a rendszerváltás utáni nonprofit szektor területi terjedését és gazdasági potenciálját mutatja be, majd a második és harmadik részben ugyanazzal a módszertannal megvizsgáljuk a gazdasági válság előtti és az utáni helyzetet.

A szektor gazdasági, területi potenciálja a válság előtt

A társadalmi-politikai innovációk között kimagasló jelentősége van a civil társadalom szerveződéseinek, azok számának, gyarapodásának és terjedésének a településhálózat egyes szintjein. Ezek a közösségi szervezetek egyrészt jelzik a lokális társadalom aktivitását, annak főbb érdeklődési és kötődési pontjait, másrészt érzékeltetik a lakosság fogékonyságát, támogatási képességét a nem gazdasági szférák iránt. Végezetül illusztrálják az egyes településeken a társadalmi-közösségi igényeket, szükségleteket és azok változását.

Tehát olyan gazdasági és társadalmi változókat kerestünk és vontunk be az elemzésbe, ami jól leírhatja a lakosság és a piaci szféra anyagi helyzetét egy adott térségben, ami által vizsgálhatóvá vált az, hogy a gazdasági helyzet milyen hatással van a nonprofit szervezetek helyzetére. Olyan mutatókat kellett választanunk, ami minden vizsgált évben rendelkezésre áll és számítási módja megfelelően standard ahhoz, hogy akár hosszú idősorokon is el lehessen végezni az elemzést.

Az adatsorok kiválasztásában nagy segítséget nyújtott Rechnitzer János kutatása, aki 1996-ban egy érdekes kísérletet indított el. Elemzésében arra volt kíváncsi, hogy bizonyos gazdasági mutatók miként fejtik ki hatásukat a nonprofit szervezetek területi elhelyezkedésére és aktivitására. Ennek vizsgálata során a következő változókat vonták be.³

2 Például rendszer- és paradigmaváltások, likviditási problémák, túlfinanszírozás, demográfiai problémák stb.

3 Az elemzéshez használt változóknál és adatoknál a szerző igyekezett azonos időpontot választani, mivel egyes adatok csak nagy késéssel álltak rendelkezésre, így az elemzéshez használt adatok 1996-ról szölktek.

1. táblázat

Az elemzésbe bevont változók*

Változó megnevezése	Változó tartalma
Gazdasági jövedelempotenciál	1 lakosra jutó területi jövedelem, ezer Ft/fő
Külföldi tőkevonzás	1 lakosra jutó külföldi befektetés, ezer Ft/fő
Foglalkoztatási szint	100 lakosra jutó aktív kereső, %
Vállalkozási aktivitás	100 lakosra jutó jogi és nem jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma, szervezet/100 lakos
Lakossági jövedelempotenciál	1 lakosra jutó szja mértéke, Ft/fő
Felsőfokú végzettség	100 lakosra jutó befejezett felsőfokú (főiskola, egyetem) végzettek aránya, %
Nonprofit aktivitás	1000 lakosra jutó nonprofit szervezetek száma, szervezet/1000
Adományozási hajlandóság	Az szja-befizetések 1%-át felajánló adófizetők az összes adófizető arányában, %
Adományozási potenciál	A felajánlott szja összege egy adófizetőre vetítve, Ft/adófizető

* Az adatok elemzésénél az egyes dimenziók közötti kapcsolatot szoroságát vizsgálták különös tekintettel a nonprofit szektort leginkább jellemző három változó (nonprofit aktivitás, adományozási hajlandóság, adományozási potenciál) alakulására. Bár az adományozási hajlandóság és potenciál vonatkozásában összefüggés mutatható ki a lakosságszámmal és annak jövedelmi helyzetével, azaz a lakosság szociodemográfiai és jövedelmi helyzetével.

A változók közötti kapcsolat erőssége tekintetében változó és egyben hullámzó képet kapunk. Ha csupán a 2010-es és a 2012-es adatokat vizsgáljuk, jól látható, hogy számos változó, ami 2010-ben gyenge befolyásoló szereppel bírt, azok közül jó néhány erőssé változott 2012-ben.⁴

⁴ Így például az adományozási hajlandóság és potenciál változók. A változók alapján nehéz kétségbe vonni, hogy a korrelációs együttható mit mutat, mindkét esetben gyakorlatilag 0,01 volt a korrelációs együttható értéke, vagyis gyakorlatilag nincs kapcsolat a két változó között. Ha végiggondoljuk logikusan a helyzetet, ez nem is lehet annyira meglepő, hiszen az adakozási kedvet és lehetőségeket, illetve a civil célokra fordítható lakossági pénzügyi források mértékét nem az határozza meg, hogy hányan fizetnek adót, hanem az, hogy milyen jövedelem után fizetik azt az adót. Hiszen minél magasabb valakinek a jövedelme, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy vannak a megélhetésen túli célokra is fordítható forrásai. Természetesen ezzel nem állítjuk azt, hogy csak a tehetősebbek adakoznak vagy fordítanak nonprofit célokra pénzt, mindössze ezen viselkedés logikai valószínűségéről beszélünk. És ha megnézzük a táblázatban szereplő adatokat, akkor láthatjuk is, hogy az adóalap összege és a befizetett adó összege közepes erősséggel hat is a nonprofit szervezetek számára. Az, hogy ez a hatás csak közepes, nagy valószínűséggel annak tudható be, hogy Magyarországon a befizetett adó összege és a valós gazdasági teljesítőképesség között jelentős eltérés mutatkozik.

2. táblázat

Az egyes változók kapcsolata és annak erőssége* 2010-ben

Változók	Külföldi működő tőke, ezer Ft, 1000 lakosra	Egy főre jutó GDP	Jogi személyiségű vállalkozások 100 lakosra	Jogi személyiség nélküli vállalkozások 100 lakosra	Aktív keresők száma 100 lakosra	Adófizetők száma 1000 lakosra	Adóalap összege 1000 lakosra	Adó összege 1000 lakosra	Nonprofit szervezetek száma 100 lakosra
Külföldi működő tőke, ezer Ft, 1000 lakosra		erős	gyenge	gyenge	erős	gyenge	erős	erős	gyenge
Egy főre jutó GDP			gyenge	gyenge	közepes	gyenge	közepes	erős	erős
Jogi személyiségű vállalkozások 100 lakosra				gyenge	gyenge	gyenge	gyenge	gyenge	gyenge
Jogi személyiség nélküli vállalkozások 100 lakosra					gyenge	közepes	gyenge	gyenge	gyenge
Aktív keresők száma 100 lakosra						gyenge	erős	erős	gyenge
Adófizetők száma 1000 lakosra							közepes	gyenge	gyenge
Adóalap összege 1000 lakosra								erős	gyenge
Adó összege 1000 lakosra									gyenge
Nonprofit szervezetek száma 100 lakosra									

* A változók közötti kapcsolatok elemzéséhez lineáris korrelációs módszert használtunk. Ez az elemzési módszer meg tudja mutatni két változó közötti kapcsolat nagyságát (erősségét) és irányát. A korrelációs számítás során a korrelációs együttható 0 és 1, illetve 0 és -1 érték között mozoghat. A 0 érték azt jelenti, hogy a két elemzésbe bevont változó között nincs összefüggés, míg az 1, illetve a -1 érték azt mutatja, hogy a két változó teljes mértékben összefügg. Tehát az összefüggés akkor a legerősebb, ha a korrelációs együttható 1 vagy -1, és akkor a leggyengébb (mivel nincs), ha az együttható 0. Ezen értékek közötti számok ezért megmutathatják azt, hogy mennyire erős vagy gyenge az összefüggés a két változó között. Az elemzés során ezért úgy kategorizáltuk az összefüggéseket, hogy:

- **erős**, ha az együttható nagyobb vagy egyenlő, mint 0,7, illetve kisebb vagy egyenlő, mint -0,7.
- **közepes**, ha az együttható nagyobb vagy egyenlő, mint 0,4, de kisebb, mint 0,7, illetve kisebb vagy egyenlő, mint -0,4, de nagyobb, mint -0,7.
- **gyenge**, ha az együttható kisebb, mint 0,4, de nagyobb vagy egyenlő, mint 0, illetve nagyobb, mint -0,4, de kisebb vagy egyenlő, mint 0.

3. táblázat

Az egyes változók kapcsolata és annak erőssége 2012-ben

Változók	Külföldi működő tőke, ezer Ft, 1000 lakosra	Egy főre jutó GDP	Jogi személyiségű vállalkozások 100 lakosra	Jogi személyiség nélküli vállalkozások 100 lakosra	Aktív keresők száma 100 lakosra	Adófizetők száma 1000 lakosra	Adóalap összege 1000 lakosra	Adó összege 1000 lakosra	Nonprofit szervezetek száma 100 lakosra
Külföldi működő tőke, ezer Ft, 1000 lakosra		erős	erős	közepes	közepes	gyenge	erős	erős	gyenge
Egy főre jutó GDP			erős	erős	erős	gyenge	erős	erős	közepes
Jogi személyiségű vállalkozások 100 lakosra				erős	közepes	gyenge	erős	erős	közepes
Jogi személyiség nélküli vállalkozások 100 lakosra					közepes	gyenge	erős	erős	közepes
Aktív keresők száma 100 lakosra						közepes	erős	erős	gyenge
Adófizetők száma 1000 lakosra							közepes	gyenge	gyenge
Adóalap összege 1000 lakosra								erős	gyenge
Adó összege 1000 lakosra									gyenge
Nonprofit szervezetek száma 100 lakosra									

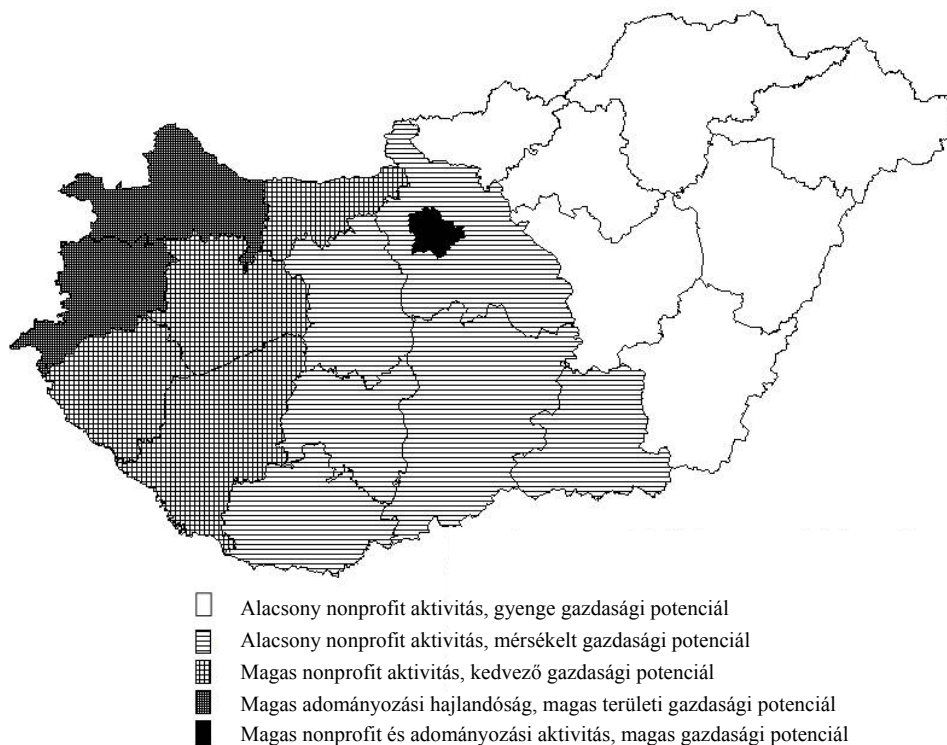
Összességében elmondható, hogy a gazdasági változók közül (bár ezek egymással szoros összefüggést mutatnak) az egy főre jutó GDP, az adóalap összege és adó összege 1000 lakosra és a vállalkozások száma tűnik meghatározónak. A témánk szempontjából fontos nonprofit aktivitásra a változók közül az egy főre jutó GDP-nek és a vállalkozások számának van hatása, bár erősségük csupán közepesnek mondható.

A fenti változók alapján Rechnitzer János az ország területi egységeiből különféle csoportokat alakított ki, amelyek fő jellemzője, hogy a gazdasági potenciál és a nonprofit szervezetek, s azok támogatottsága alapján az ország területileg rétegesen tagolt és erősen lépcsőzetes szerkezetű. Ezek alapján az ország a következő térségcsoportokra oszthatók (Rechnitzer 1998, 548–549. o.).

- Az *első*, egytagú csoportot Budapest alkotta. A főváros minden sűrített változó esetében kimagasló értéket kapott. Ennek oka, hogy a gazdasági változók mindegyikében egyértelmű fővárosi koncentráció mutatkozik, így nem is hasonlítható a többi csoporthoz.
- A *második* csoportba tartozott a két nyugat-dunántúli megye, Győr-Moson-Sopron és Vas. Ezekben a megyékben az adományozási hajlandóság a többi csoporthoz képest jóval magasabb, viszont a nonprofit aktivitás és az adományozási potenciál nem éri el ezt az értéket, de még mindig magasabb a többi csoportnál.
- A *harmadik* csoport a Közép-Dunántúl⁵, ahol magas a nonprofit aktivitás, magasabb, mint az előző csoportban, azonban a gazdasági potenciál mérsékeltebb, mindez az adományozási potenciál és hajlandóság alacsonyabb értékeivel jár együtt.

1. ábra

A nonprofit jellemzők és a gazdasági potenciál kapcsolatának területi szerkezete, 1996

Forrás: Rechnitzer 1998, 553. o.

- A *negyedik* csoportot⁶ elsősorban nem a nonprofit aktivitás és az adományozási mutatók különítik el az ötödik csoporttól, amiben a tiszántúli és az észak-magyar-

⁵ A szerző „átmeneti” térségnek nevezi.

⁶ Amely az ország közepén, a Duna mentén található megyéket foglalja magában és Csongrád megyét.

országi megyék találhatók. Inkább azt lehet mondani, hogy az ország középső részében a nonprofit szervezetek jelenléte, azaz a lakosság adományozási aktivitása gyenge, de a gazdasági potenciál erősebb a tiszántúli térségeknél.

- Az *ötödik* csoport esetében a gazdasági potenciál kedvezőtlen volta is oka a nonprofit szektor és az adományozások alacsony színvonalának, egyben a térségi csoportszerveződésnek.

Ezek után arra voltunk kíváncsiak, hogy 10 év alatt változott-e és ha igen, milyen mértékben a fent leírt tagolt, lépcsőzetes szerkezet.⁷

Az adatok azt mutatják, hogy az elmúlt 10 év alatt *rétegesen tagolt szerkezet némileg változott*. Egyrészt a korábbi egyes, kettes és hármas csoport közeledett egymáshoz. A 2006-os adatok alapján a civil szervezetek száma és a gazdasági mutatók összevetése során *egy háromszatú ország képe volt látható*.

A keleti megyék közül Csongrád volt az egyetlen kivétel, itt a nonprofit aktivitás magasnak volt nevezhető és ehhez az átlagnál kedvezőbb gazdasági helyzet társult. Ilyen párosítás csak a fővárosra és a nyugati megyékre volt még jellemző. Ennek több oka van, egyrészt a civil szektoron belüli bevételek növekedése az elmúlt 10 évben Dél-Alföldön és azon belül Csongrád megyében meghaladta a 10%-ot, másrészt ezen felül az 1000 főre jutó nonprofit szervezetek száma is az utóbbi évtizedben az országos átlag felett növekedett.

A két szélsőséges tulajdonságú csoport közötti átmenetet az ország középső részén fekvő megyék jelentették. Ezeken a helyeken a nonprofit aktivitás alacsony volt és ehhez mérsékelt, az országos átlag körül mozgó gazdasági potenciál társult.

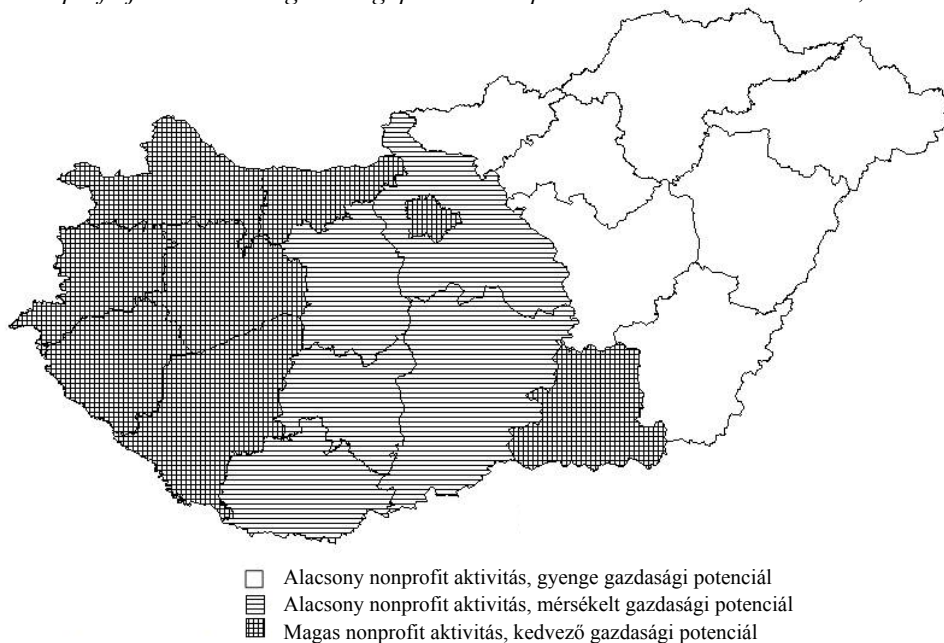
Így gyakorlatilag mindkét mutató esetében az országos átlag úgy alakult ki, hogy azonos számban voltak nagyon jó, illetve nagyon rossz térségek, amelyekhez egy hozzávetőleg szintén azonos méretű átlagos térségkategória párosult.

A négyes csoport helyzete lényegében nem változott azzal a fontos különbséggel, hogy Csongrád megye lényegében „csatlakozott” az ország fejlettebb régióihoz.

Végül az ötödik csoport helyzete bár az adatok nominálisan változtak, javultak, azonban a többi csoporthoz való felzárkózása, vagy az egyes térségek között kiegyenlítődés nem következett be (Kákai 2009a, 2011).

⁷ Az elemzéshez használt változóknál az összehasonlíthatóság végett mi is egy közös időpontot választottunk, így az adatok 2006-ról szóltak, így 10 év változásait lehetett összehasonlítani. Az elemzést azzal egészítettük ki, hogy a változást nem csak 1996-hoz viszonyítottuk, hanem 2000-hez is. Az egyes társadalmi, gazdasági mutatók és a civil szervezetek számának összefüggését először korreláció-elemzéssel, majd – az esetleges közvetett hatások kiszűrése érdekében – regresszió-analízisen alapuló útmodell-elemzéssel vizsgáltuk.

2. ábra

A nonprofit jellemzők és a gazdasági potenciál kapcsolatának területi szerkezete, 2006

Forrás: saját számítás.

Magyarország 1996-os gazdasági mutatóival összevetve a civil penetráció állapotát, kimutatható, hogy erős befolyásoló tényezőnek számítanak az egyéni adófizetőkhez kötődő mutatók (adófizetők száma, adóalap összege, adó összege) és az az egy főre jutó GDP összege. Közepes erejű hatás mutatható ki a külföldi működő tőke és a vállalkozások száma tekintetében.

Míndezek alapján elmondható, hogy az 1990-es évek második harmadában a civil szektor még – az állami támogatáson és a vállalkozási bevételeken túl – leginkább a lakossági „viszonyoktól” függött, más szóval az befolyásolta a szervezetek helyzetét, hogy az állampolgárok milyen intenzitással kapcsolódnak be a nonprofit szervezetek tevékenységébe illetve finanszírozásába.

A civil szervezetek területi eloszlása is alátámasztja ezeket a megállapításokat. Az ezer főre jutó szervezetek száma az átlagnál magasabb azokban a régiókban (főleg az ország nyugati része pl. Közép-Dunántúl, Közép-Magyarország és a főváros)⁸, amelyekben a lakosság jövedelmi viszonyai átlag feletti, illetve ahova nagy számban települtek be külföldi vállalatok és jelentős vállalkozási aktivitás is megfigyelhető. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a ténylegesen működő társaságok közel fele a központi régióra (főváros és

8 2010-ben az összes lakossági támogatás közel 64%-a és a vállalati támogatások 66%-a a közép-magyarországi régió civil szervezeteinél csapódott le. Ezen belül nagyon jelentős Budapest „elszívó” hatása, hiszen a vállalati támogatások 95, a lakossági támogatások 84%-a budapesti szervezetekhez került, miközben a teljes nonprofit szektor mindössze 24%-a található a fővárosban (Nagy–Sebestény 2012).

Pest megye), egyötödös arányt képvisel Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl és Dél-Alföld, Észak-Alföld és Észak-Magyarország pedig egyaránt 17–17%-ot képvisel (Pitti 2010, 65. o.).

A 2000-es évek közepén jelentős változások zajlottak le a magyar társadalomban, ezek a civil szervezetek viszonyait sem hagyták érintetlenül. A 2006-os gazdasági viszonyok és a civil szervezetek helyzetének kapcsolatában számottevő átalakulás figyelhető meg. A lakossági változók továbbra is erősen befolyásolják a szervezetek helyzetét, azonban mind a nemzetközi, mind a hazai vállalati hatások felzárkóztak ehhez, 2006-ban már az őket érintő mutatók is erős hatással voltak a civil viszonyokra. *2006-ra tehát a nonprofit szervezetek mögé lényegében már minden nem állami szereplő felsorakozott*, a szektor számottevő forrásokra számíthatott mind az állampolgárok, mind a hazai, mind a nemzetközi vállalatok részéről (Kákai 2009b). A vállalkozások támogatásának növekedése mögött két tényező állhat. Egyrészt a gazdasági válságot megelőző időszakban külföldön már elterjedt volt a hazánkban csak az elmúlt években elinduló CSR-tevékenység (*Corporate Social Responsibility/Vállalatok társadalmi felelősség-vállalása*).⁹ A CSR lényegében a fenntartható fejlődés koncepcióján alapul. Vagyis azon a jövőképen, hogy a jelenlegi gazdálkodást, életvitelt olyan módon kell szervezni, hogy a jövő generációinak is esélyük legyen azokra a körülményekre, feltételekre, élményekre, amelyekkel jelenleg mi rendelkezünk (CEC 2004; Kuti 2010). Ez a megközelítés lényegében tartalmazza a fejlődés környezeti, szociális és gazdasági szempontjait is (együttesen: a társadalmi szempontokat). A mennyiségi növekedés helyett tehát a minőségi fejlődést állítja a középpontba.

A CSR tehát nem csak egy divathullám, amely kapcsán megjelent néhány kiadvány, sztenderd, érdekes kutatás. Többről szól, olyan alapelveket, módszereket foglal magába, amelyek alkalmazására ösztönzik a vállalatokat és más érintetteket. A külföldi cégek mára már szerte a világon figyelmet fordítanak a társadalmi felelősségvállalásra, vagyis arra, hogy a megtermelt profit egy részét társadalmilag hasznos célokra fordítsák. Ennek egyik leggyakoribb formája szinte mindenütt a civil szféra támogatása. A multinacionális vállalatok ezt a gyakorlatot természetesen magyarországi leányvállalataiknál is bevezették, ez eredményezhette azt, hogy 2000-ben a civil szervezetek helyzetére nagyobb hatással voltak a külföldi cégek, mint magyar társaik. Másrészt természetesen nem szabad arról a tényezőről sem megfeledkezni, hogy ezek a nagyvállalatok jelentősen kedvezőbb gazdasági helyzettel rendelkeztek, mint a magyar cégek, így könnyebben tudtak anyagi forrásokat támogatási célokra felhasználni.

A szektor gazdasági, területi potenciálja a válság után

A gazdasági válság magyarországi hatása 2008-ban, majd 2010-ben jelentősen megváltoztatta a fenn említett háromsztrátu szerkezetet, ekkorra összesen hat különböző csoport volt azonosítható a gazdasági potenciál és a civil aktivitás viszonylatában. *Az újonnan létrejött csoportok földrajzi elhelyezkedése megtörte a korábbi nyugat-közép-kelet eloszlást.*

⁹ Egy vállalat olyan működését értjük alatta, ami – a rendelkezések és gyakorlati megoldások által – eléri vagy meghaladja az etikai, legális, kereskedelmi- és közvelvárásokat, amelyeket a társadalom támaszt az üzlet felé.

4. táblázat

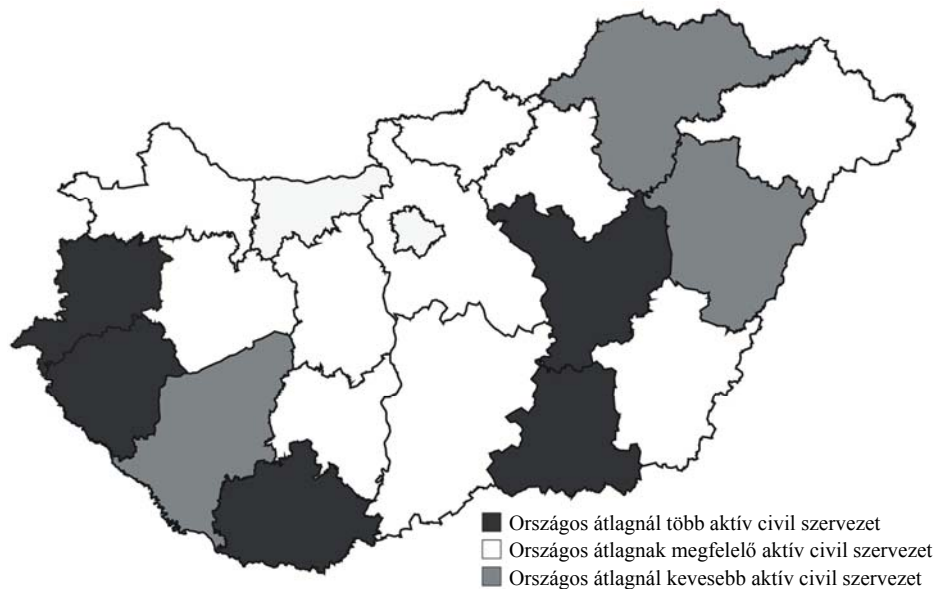
A nonprofit aktivitás és a gazdasági potenciál változása 2008 és 2010 között*

Megye	2010		2011		2012		2013	
	nonprofit aktivitás	gazdasági potenciál	nonprofit aktivitás	gazdasági potenciál	nonprofit aktivitás	gazdasági potenciál	nonprofit aktivitás	gazdasági potenciál
Bács-Kiskun	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	mérsékelt	alacsony	gyenge
Baranya	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Békés	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Borsod-Abaúj-Zemplén	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	mérsékelt	gyenge
Budapest	magas	kedvező	magas	kedvező	magas	kedvező	magas	kedvező
Csongrád	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge
Fejér	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	kedvező	alacsony	kedvező	alacsony	mérsékelt
Győr-Moson-Sopron	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	kedvező
Hajdú-Bihar	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	gyenge
Heves	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Jász-Nagykun-Szolnok	mérsékelt	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge
Komárom-Esztergom	mérsékelt	gyenge	alacsony	kedvező	alacsony	kedvező	alacsony	mérsékelt
Nógrád	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge	mérsékelt	gyenge
Pest	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt	alacsony	mérsékelt
Somogy	mérsékelt	mérsékelt	magas	gyenge	magas	gyenge	magas	gyenge
Szabolcs-Szatmár-Bereg	mérsékelt	mérsékelt	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge	alacsony	gyenge
Tolna	mérsékelt	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	mérsékelt	gyenge
Vas	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	mérsékelt	kedvező	mérsékelt	mérsékelt
Veszprém	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	gyenge
Zala	mérsékelt	mérsékelt	magas	mérsékelt	magas	mérsékelt	mérsékelt	gyenge

* Mindkét esetben az adott mutató országos átlagtól való területi eltérésén alapul a kategóriarendszer. Az alacsony és gyenge minősítést akkor kapott egy megye, ha az adott mutató értéke legalább 2 standard hibával alacsonyabb volt az átlagnál. Magas és kedvező értéket akkor kapott, ha az adott érték 2 standard hibával volt az országos átlag felett.

Magas nonprofit aktivitással és kedvező gazdasági körülményekkel továbbra is csak a főváros rendelkezett. Mérsékelt civil megjelenés és kedvező gazdasági környezet Győr-Moson-Sopron megyében volt jellemző. Ennek pont a fordítottja (mérsékelt gazdasági helyzet és magas nonprofit aktivitás) Veszprém megyében volt tapasztalható.

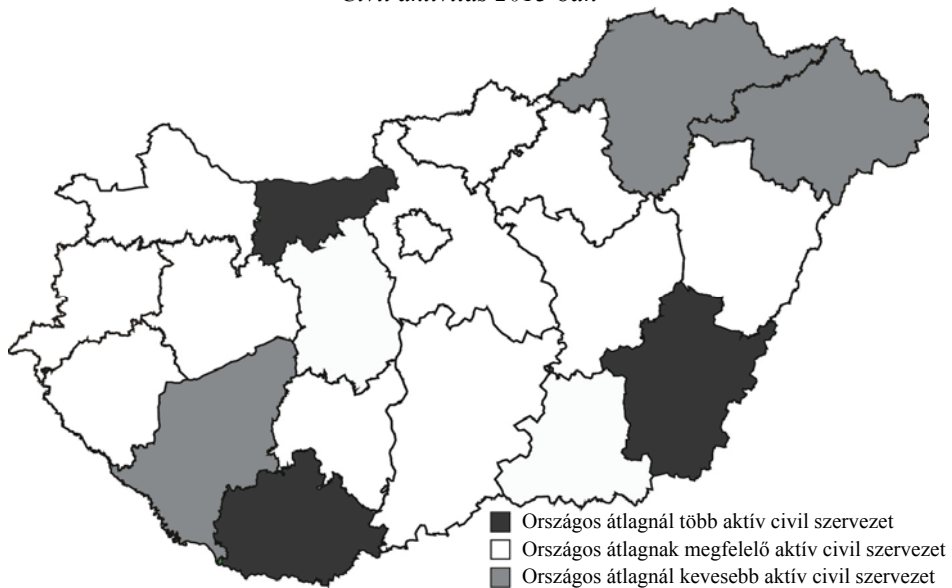
3. ábra

Civil aktivitás* 2010-ben

* Az ábra az 1000 főre jutó nonprofit szervezetek mutatóján alapul. Ennek országos átlaga 6,3 volt 2010-ben, 6,4 volt 2012-ben és 6,9 volt 2013-ban.

Forrás: KSH 2012 alapján saját számítás.

4. ábra

Civil aktivitás 2013-ban

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

A legnagyobb létszámú csoportot azok a megyék képezik, amelyekben mind a civil aktivitás, mind a gazdasági potenciál mérsékelt szinten állt. Ide tartozott: Pest, Vas, Zala, Baranya, Tolna, Heves, Hajdú, Bács-Kiskun és Csongrád megyék.

Gyenge gazdasági helyzethez mérsékelt nonprofit erő kapcsolódott Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyékben. Mind gazdasági téren, mind nonprofit oldalon rossz helyzetben volt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.

Ennél jelentősebb átalakulások zajlottak le a nonprofit aktivitás¹⁰ tekintetében. 2010-ben hét megyében erősödött a jelenlét. Ezek kivétel nélkül olyan megyék voltak (Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, és Tolna megye.), amelyekben két évvel korábban még csak alacsony aktivitás volt érzékelhető. Hat megyében (Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Somogy, Vas és Zala) ezzel ellentétes folyamat zajlott le, ezeken a helyeken a korábbi magas aktivitás csökkent le. Ez a változás Csongrád, Somogy, Vas és Zala megyékben a gazdasági helyzet romlásával párhuzamosan zajlott le.

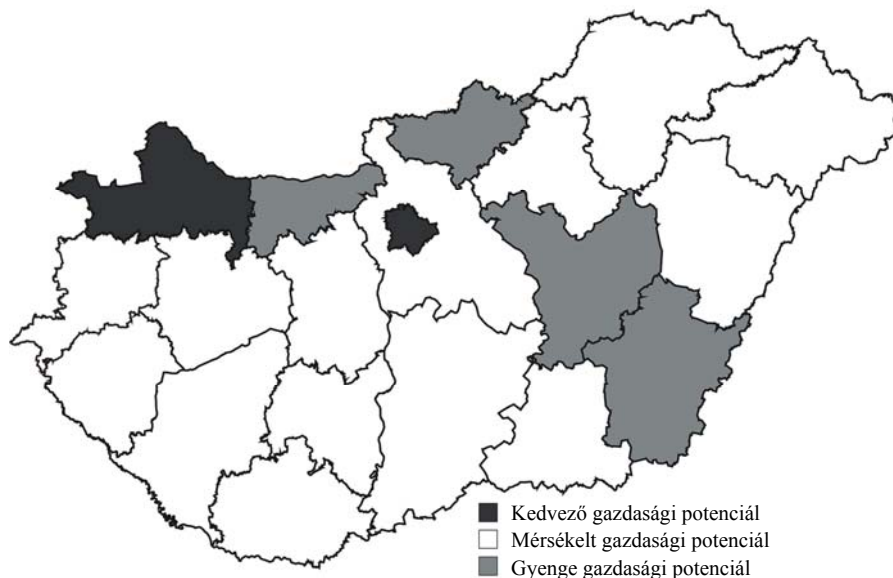
Ezzel egy időben számos korábban fejlett nonprofit világgal rendelkező megyében romlott a civil aktivitás, ennek oka – vélhetően a gazdasági válság tüneteinek hatására – a civil szervezetek gazdasági környezetének romlásában keresendő. Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megyékben azonban úgy csökkent a nonprofit aktivitás, hogy a gazdaság állapota közben változatlan maradt.

A megyék gazdasági helyzetében¹¹ (az országos helyzetéhez viszonyítottn) 2006 és 2010 között nem történt jelentős változás, az adott megye ugyanabban a kategóriában maradt. Negatív irányú kategóriák közötti elmozdulás csupán Fejér megye esetében zajlott le. Pozitív változást észleltünk Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Somogy megye esetében.

10 A nonprofit aktivitás mérésénél egy összetett mutatóval dolgoztunk. A civil szervezetek gazdálkodási és tevékenységi adatai alapján soroltuk őket aktív, illetve passzív csoportba. Aktív civil szervezetnek tekintettük azokat, akiknek adott évben volt tevékenységükből, támogatásból vagy pályázatból származó bevételük, rendelkeztek főállású vagy mellékállású foglalkoztatottal vagy segítették önkéntesek a munkájukat. Azon szervezetek akiktől ezen feltételek valamelyike nem állt fent, azokat passzívnek tekintettük. Ennél a mutatónál is az országos átlagtól való eltérés alapján soroltuk be a megyéket, az alapján, hogy mekkora részesedése van az adott megyében az aktív illetve a passzív szervezettípusnak.

11 A gazdasági potenciál mérésére a megyénként összesített GDP adatokat használtuk. Az országos átlagtól való eltérés alapján soroltuk be őket a kedvező, a mérsékelt és a gyenge kategóriákba. A kedvező kategóriákba azok a megyék kerültek, amelyeknél a mutató jelentősen felülmúlta az országos átlagot, mérsékelt csoportba azok a területek kerültek, amelyeknél az országos átlag környékén mozgott az érték. A gyengébbe azok a térségek kerültek, akik az országos viszonyoknál számottevően rosszabbul teljesítettek.

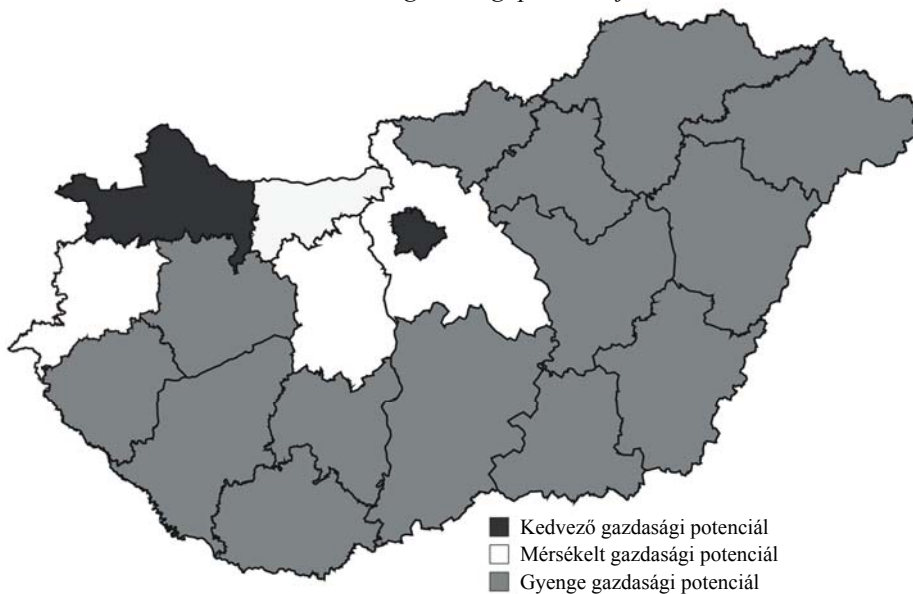
5. ábra

Civil szervezetek gazdasági potenciálja*2010-ben

* A mutató, amit itt használtunk az a GDP értéke 1000 Ft-ban megadva. Ennél a megyei értékek átlaga 2181 volt 2010-ben, 2337 volt 2012-ben, 2502 volt 2013-ban.

Forrás: KSH 2012 alapján saját számítás.

6. ábra

Civil szervezetek gazdasági potenciálja 2013-ban

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Ugyanakkor 2013-ra jelentős változás következett be a civil szervezetek gazdasági helyzetében. A változás nem tekinthető azonban hirtelennek, hanem inkább folyamatosnak abban az értelemben, hogy a nonprofit szervezetek gazdasági helyzete 2011-től egyre inkább romlott. Míg 2010-ben „csupán” öt megye gazdasági potenciálja volt gyengének tekinthető, addig 2011-ben már 9 és mint azt a 6. ábra is jól mutatja, 2013-ra a 19 megyéből 14-ben mértünk ilyen helyzetet.

Ha az egyes változók eredményeit nézzük, akkor látható, hogy miközben a gazdasági változók tekintetében jelentősen csökkent az országos átlagot meghaladó megyék száma,¹² addig a civil szervezetek 1000 lakosra jutó számában látható az, hogy 2010-hez képest csökkent az országos átlagot meghaladó civil aktivitással bíró megyék száma (lásd 4. és 5. ábra) és ezzel együtt jelentősen nőtt országos átlagnak megfelelő megyék száma is, ami azt jelenti, hogy a civil aktivitásra nincs közvetlen hatása a gazdasági aktivitás visszaesésének.

A romló gazdasági környezet miatt visszaeső civil aktivitást produkáló megyék esetében nem lehetséges univerzális okot feltárni, nem lehet az adatok alapján egyértelműen megmondani, hogy a gazdaság mely tényezője volt az, ami ezt a hatást kiváltotta. Mind-ezen folyamatok értelmezési keretként elsősorban a „klasszikus” civil világ újraéledéséért gondoltunk, vagyis annak, amelyikben a civil társadalom legfontosabb szereplői, finanszírozói maguk az állampolgárok. Azok az állampolgárok, akik az őket körülvevő világra reagálva összeszerveződnek, hogy valamilyen – kisebb vagy nagyobb – közösségi célt megvalósítsanak. A szociológiában már hosszú idő óta ismert tény, hogy a válságok idején felerősödik a társadalmi csoportokon belüli összetartás. Ez lehet az oka annak, hogy 2006 és 2008 között a gazdaságilag elmaradott térségekben erősödött a nonprofit aktivitás¹³, miközben a gazdasági helyzet legtöbb helyen változatlan maradt. A „klasszikus” civil felfogás újraéledésére azonban nemcsak gazdaságilag kevésbé fejlett régiókban lenne szükség, hanem azokon a fejlettebb nyugati országrészekben is, amelyekben már a válság első évében jelentősen romlottak a gazdasági körülmények. Mint láttuk ezekben a megyékben is elindult a korábban virágzó nonprofit világ leépülése.

Ezt támasztják alá a civil szervezetek gazdálkodásáról szóló adatok is, a vállalati támogatások részesedése a szervezetek költségvetésében 2006 és 2008 között közel a harmadára csökkent és gyakorlatilag 2009-ben is csupán ezen az alacsony értéken stagnált. A csökkenés magyarázatként szolgálhat, hogy a gazdasági válság kezdeti tünetei már a 2007-es adatokban megmutatkoznak. A közgazdászok egyetértenek abban, hogy az első hatások már 2007-ben jelentkeztek. Valószínűleg arról van szó, hogy ezeket a kezdeti hatásokat érzékelte a magyar vállalati szektor is – bár ezt az időszakot még nem tartották válságnak – és elkezdték racionalizálni a kiadásaikat. A „spórolás” pedig valószínűleg olyan kiadásoknál kezdődött, amelyek nem közvetlenül tartoznak a cég működéséhez, vagyis például a civil szervezetek támogatásával. Azért is valószínű ez a forgatókönyv, mert látszik, hogy nem homogén a változás mintázata, vagyis nem az van, hogy általában a vállalatok kevesebbet

12 Így például az egy lakosra jutó külföldi befektetés tekintetében csupán 3 megye (Budapest, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom) haladta meg az országos átlagot. A 100 lakosra jutó aktív kereső tekintetében 7 megye (Budapest, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom, Pest, Vas, Veszprém, Zala) és a 100 lakosra jutó jogi és nem jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások száma pedig 2 megyében (Budapest és Pest megye) haladta meg az országos átlagot.

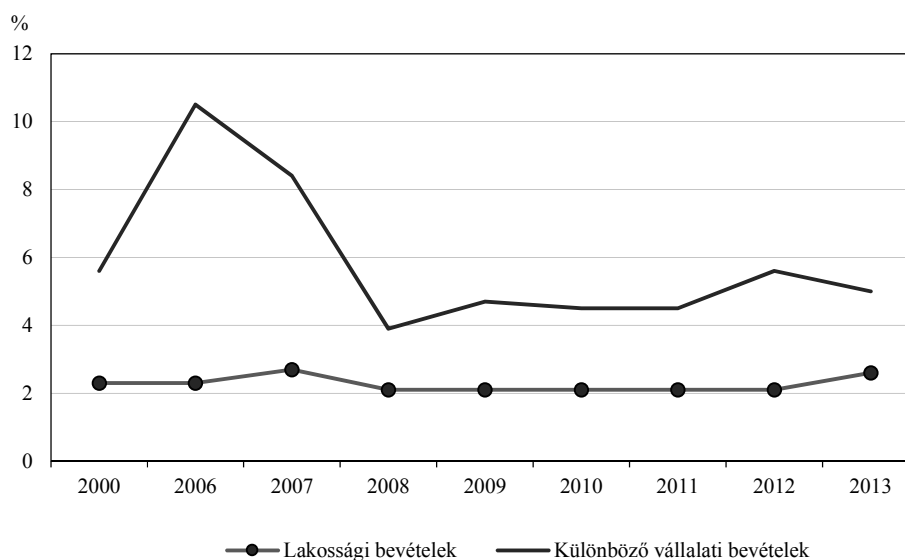
13 A növekedés mögött lényegében a nonprofit gazdasági társaságok erősödése húzódik meg, mellettük az egyesületeknél is tapasztaltunk minimális emelkedést, de ez nem volt olyan mértékű, hogy érdemben befolyásolni tudta volna ezen térségek helyzetét.

fordítottak civil támogatásokra, hanem az, hogy egyes térségek vállalatai, illetve valószínűleg egyes szektorok vállalatai költöttek kevesebbet erre a területre.

A lakossági forrásokból származó bevételek eközben gyakorlatilag változatlan szinten maradtak. Ebben a tekintetében úgy tűnik, hogy a gazdasági válság lényegében semmilyen változást nem okozott, hiszen a globális adatok azt mutatják, hogy a válság előtti adatokhoz képest csak kismértékű csökkenés figyelhető meg a szervezetek bevételeiben, azaz a lakossági hozzájárulásnak csak kismértékben van szerepe a szektor finanszírozásában. Mindezt jól mutatja a lakossági 1%-os felajánlások időbeni alakulása is. Miközben a civil szervezetek közel felének van 1%-ból származó bevétele, ennek ellenére az 1%-ból származó bevétel nem éri el a szektor összbevételének 1%-át sem (0,6%).

7. ábra

*A lakossági és a különböző vállalatai bevételek aránya
a szervezetek összes bevételén belül*

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

E két tényező hatását érdemes több szempontból vizsgálni. Régióként nézve látható, hogy majd minden régióban azonos szinten maradt 2000 és 2006 között a lakossági forrásból származó bevételek aránya. Az egyetlen kivételt Észak-Magyarország jelenti, ahol 3,1-ről 2,4%-ra csökkent ennek a forrásnak a részesedése.

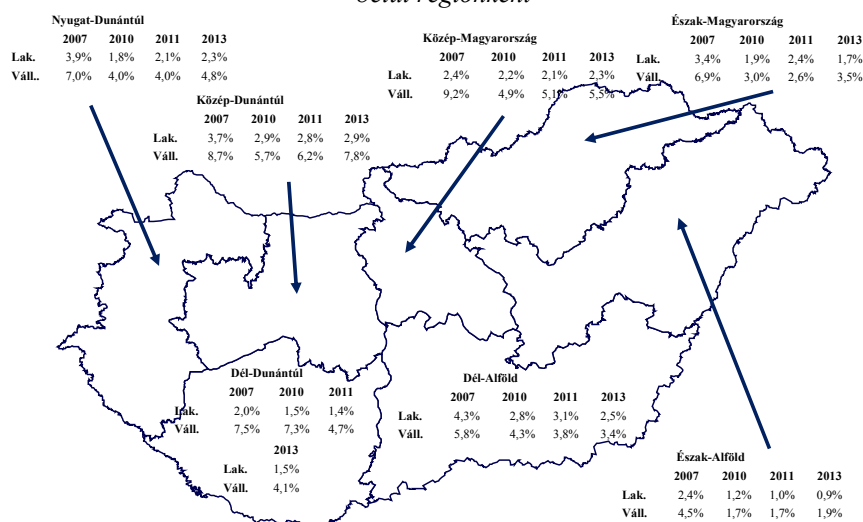
A különböző forrásból származó vállalati bevételek részaránya viszont szinte minden régióban jelentősen emelkedett, kivételt csupán Közép-Dunántúl és Észak-Alföld jelent. Ezek a területeken lényegében változatlan maradt a vállalati forrásból származó bevételek részesedése.

Az országos átlagnál 2000-ben Közép-Magyarországon, illetve Közép-Dunántúlon volt számottevően magasabb a különböző cégektől származó bevételek részesedése, 2006-ra ez részben megváltozott, Közép-Dunántúlon csupán átlagos eredményeket mutatott, Dél-Alföldön azonban jelentősen átlag feletti viszonyok voltak jellemzők.

2007-ben különösen Nyugat-Dunántúlon és Dél-Alföldön csökkent a cégektől származó bevételek részesedése, ami nyilván már a gazdasági válság előjeleként értékelhető.

8. ábra

A lakossági és a különböző vállalati bevételek aránya a szervezetek összes bevételén belül régióinként

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

A gazdasági válság után átrajzolódott a lakossági és vállalati támogatás regionális szerkezete, hiszen 2007-hez képest minden régióban jelentősen visszaesett a vállalati támogatások összbevételén belüli aránya, amit jól mutat az is, hogy a 2007 utáni csökkenést követő időszakban nagyon hektikus képet mutat a vállalati támogatások értéke. Észak-Alföldön egyharmadára, Észak-Magyarországon és Dél-Alföldön pedig közel a felére esett. Ezzel szemben van egy-két régió, ami érdekes mozgást mutat. Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl mellett Közép-Dunántúl. Bár mindegyik jelentős vállalati támogatással rendelkezett a válság előtt is, azonban 2010 után jól lokalizálható (megyei) emelkedéseket tapasztaltunk. Míg Győr-Moson-Sopron és Vas megyében közel 10%-os arányt képviselt a vállalati támogatások aránya, ami 2013-ra 5%-ra csökkent, addig a közép-dunántúli régióban lévő Fejér megyében 2012-ben 16%, 2013-ban pedig 11% volt a vállalati támogatás aránya az összes bevételén belül, ami ha figyelembe vesszük a településtípusokban látott változásokkal (lásd 10. ábra) is egyértelműen a TEHO (településfejlesztési hozzájárulás) befizetésekből származott.

A gazdasági válság kirobbanása óta készített gazdasági elemzések szerint a legnagyobb gazdasági visszaesést éppen a konjunktúra tekintetében nyertesnek számító térségek szenvedték el. Az elmúlt 10–15 évben a Dunántúl északnyugati részén létesült exportorientált feldolgozóipari nagyvállalatok, illetve azok beszállítói 2009-ben kénytelenek termelésüket visszafogni, alkalmazottaik egy részét elbocsátani, esetleg tevékenységüket végleg megszüntetni. Ugyanakkor úgy tűnik, kimaradtak az elmaradott külső perifériák északkeleti és

déli határaink mentén, az Alföld és Dél-Dunántúl nagyobb várossal nem rendelkező, szintén hagyományosan hátrányos helyzetű térségei.¹⁴ Az adatok lényegében alátámasztják a gazdaságföldrajzi vizsgálatok eredményeit, amelyek a hazai régiók fejlődésének időben váltakozó, ütemében pedig tág szélsőértékek között mozgó fejlődését mutatják.

A folyamat lényege, hogy az átlag feletti gazdasági fejlettséggel rendelkező régiók (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl) az átlagnál gyorsabban fejlődtek, míg az átlag alatti gazdasági fejlettséggel rendelkező régiók (Dél-Dunántúl és Dél-Alföld) önmagukhoz képest ugyan fejlődtek, de ennek üteme jelentősen elmaradt az átlagostól (KSH 2012, 86. o.). Észak-Magyarország és Észak-Alföld fejlődése többé-kevésbé az országos trendeknek felel meg (Pitti 2008, 55. o.). Ezt változtatta meg a korábban fejlett régiók „kárára” a gazdasági válság.¹⁵ Mindebből az következik, hogy a válság összességében a fejlettség regionális egyenlőtlenségeinek – önmagában kívánatos – csökkenése irányában hat, azonban ez sajnos a fejlettebb térségek lefelé nivellálódásának és nem az elmaradottabb területek, régiók felzárkózásának köszönhető. Egyedül a főváros–vidék viszonylatban várható az eddig is folyamatosan növekedő különbségek további kieleződése (Lőcsei 2009).

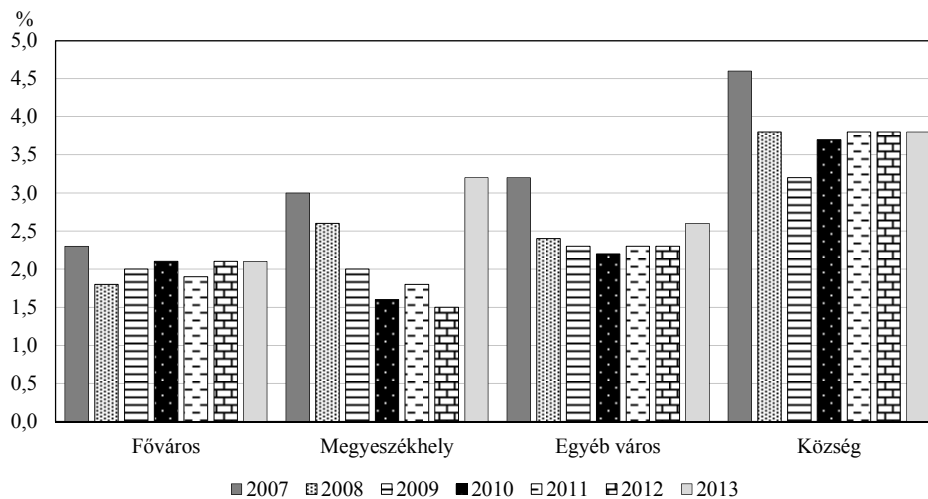
Az adatok érdekes összefüggést mutatnak a településtípussal is. Összességében elmondható, hogy a fővárosban csapódik le a lakossági támogatások több mint fele. Ha a tendenciát is figyelembe vesszük, akkor látható, hogy a leginkább egyenletesnek a lakossági bevételek a fővárosban tűnnek, míg a megyeszékhelyeken és az egyéb városokban a válság jobban éreztette hatását. A gazdasági válságot a leginkább a megyeszékhelyek szenvedték meg, ahol a lakossági támogatások aránya 2007 és 2012 között 3,0-ról 1,5%-ra esett. Ezen településtípusban a csökkenés csak 2012-ben állt meg, majd 2013-ban újra a 2007-es értékre erősödött vissza. Érdekes a községek helyzete, hiszen itt 2007-től 2009-ig csökkenő tendenciát láthatunk, majd 2010 és 2011-ben emelkedést (a tendencia itt sem töretlen, hiszen 2012-ben van egy kisebb visszaesés is).

14 Mivel itt eddig sem volt nagyobb ipari termelői kapacitás.

15 2010-re a gazdasági válság ellenére Közép-Magyarország (mint a legfejlettebb régió) és a legfejletlenebb régió, Észak-Magyarország között a szakadék tovább mélyült 2007-hez képest: a két régió között 2,8-szeres különbség volt 2010-ben (KSH 2012, 86. o.).

9. ábra

A lakossági bevételek aránya a szervezetek összes bevételein belül településtípusonként*

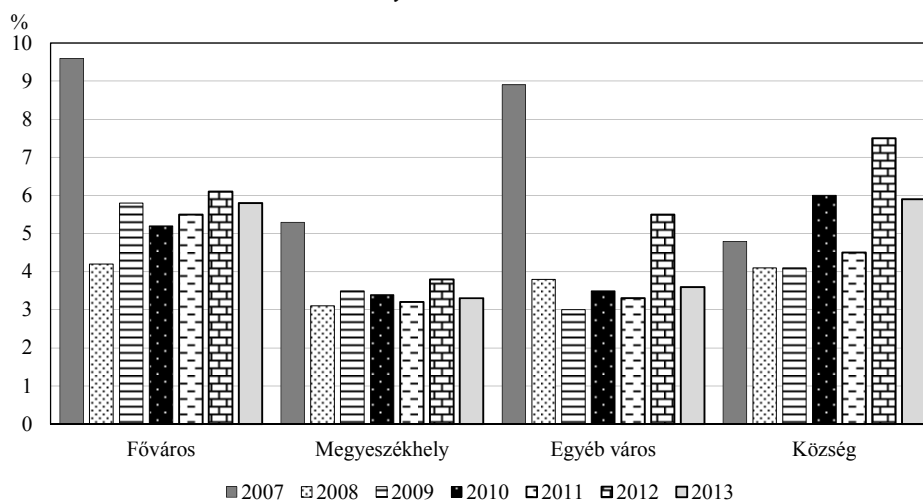

* A 2008-as adatok a KSH adatai alapján becslésen alapul.

Forrás: saját szerkesztés.

10. ábra

Vállalati bevételek aránya a szervezetek összes bevételein belül

* A 2008-as adatok a KSH adatai alapján becslésen alapul.

Forrás: saját szerkesztés.

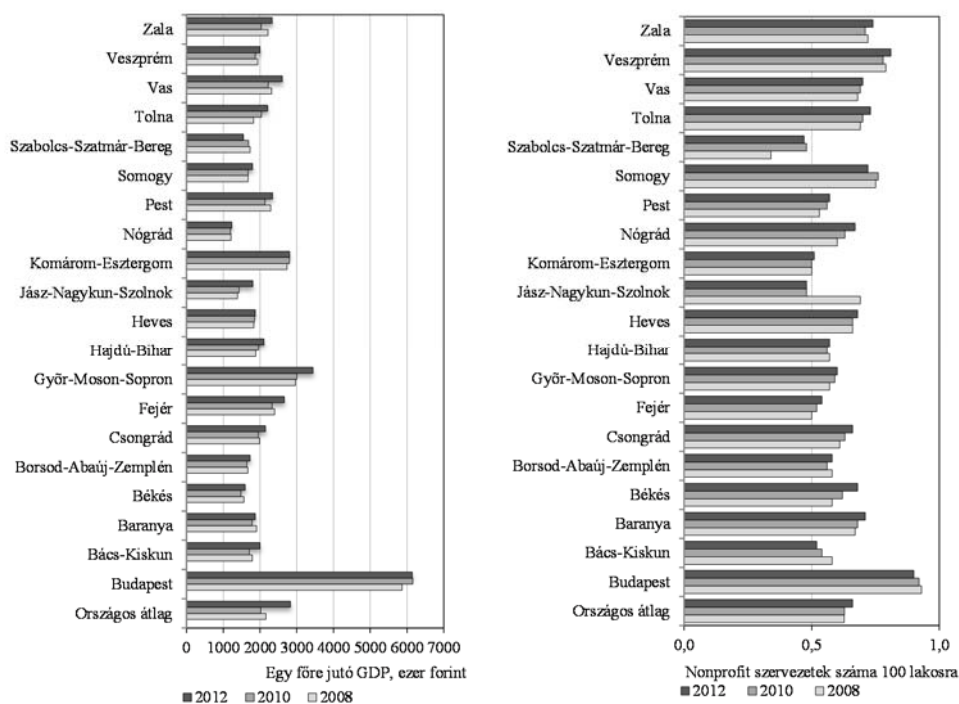
A vállalati támogatások tekintetében ugyanakkor egy merőben más összetételű képet kapunk. Itt a válság leginkább a fővárost és az egyéb városokat érintette, hiszen mindkét településtípusban közel 60%-os csökkenés volt tapasztalható 2007-hez képest, ugyanakkor az is látható, hogy míg a főváros 2009-től szinte „egyenletesen” erősödő tendenciát mutat,

addig az egyéb városok vállalati támogatásainak változása hektikusabb. Kisebb-nagyobb emelkedések követik egymást, leszámítva a 2012-es évet, amikor hirtelen 2%-ot emelkedik, ami 2013-ra visszaesik a 2011-es szintre. Ezzel szemben érdekes a községek helyzete, hiszen a 2007-es visszaesést követően 2013-ra lényegében megközelítik, vagy meg is haladják a főváros és a városok adatait. Ennek magyarázatát nem a vállalkozások kistelepüléseken való elterjedésében találjuk meg, hanem a 2010 után bevezetett településfejlesztési hozzájárulás (EHO) adta lehetőségek egyenlőtlen megjelenésében.

A 2000-es évek elején, a gazdasági konjunktúra időszakában az egy főre jutó GDP emelkedő tendenciát mutatott. 2000-től 2008-ig, a vizsgált három időpontban (2000, 2006, 2008) az előző időpontnál magasabb volt a bruttó haza termék értéke. 2010-re – jórészt a világot sújtó gazdasági válság hatására – jelentősen csökkent e mutató értéke, majd 2012-re ismét nőtt.

11. ábra

A GDP változásának és a nonprofit aktivitás alakulásának összefüggése

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

Ezzel szemben a nonprofit aktivitás mutatóját a növekedés jellemezte 2008-ig. A gazdaság bővülésének időszakában a civil szektor is virágzott, jelentős növekedéseket produkálva az egyes vizsgált évek között (nem kis részben a nonprofit gazdasági társaságok növekedésének, hiszen 2007-től – mikor a kht.-knak át kellett alakulniuk – 2008-ig az összbevételből való részesedésük 37-ről 43%-ra nőtt). 2008 és 2010 között e mutató mozgása

már nem követte a GDP változásának tendenciáját (bár a nonprofit szervezetek összebevételéből való 53%-os részesedése ekkor érte el a csúcspontját). 2008 és 2010 között a 10 ezer lakosra jutó nonprofit szervezetek száma lényegében stagnált, majd 2012-ben kismértékű növekedést mutatott.

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a szervezetek számának alakulására hatással van ugyan a térség gazdasági fejlettsége, azonban ez nem jelenti azt, hogy a fejlettebb területeken működő szervezetek nagyobb arányban jutnának a területükön működő vállalatoktól anyagi forrásokhoz. Ennek hátterében az állhat, hogy hiába jön létre és működik sok szervezet egy adott régióban, ha közülük csak kevés olyan van, amely alkalmas arra, hogy sikerrel próbáljon meg támogatásokat szerezni nagyobb vállalatoktól. Az ilyen jellegű források megszerzéséhez ugyanis olyan kompetenciák kellenek, amelyek felkeltik a vállalatok érdeklődését és érdemessé teszik az adott nonprofit szervezetet a támogatásra. Ha egy szervezet rendelkezik ezekkel a képességekkel, akkor még egy gazdaságilag kevésbé fejlett, kevesebb jelentős vállalattal rendelkező térségben is képes lehet hatékony, átlagon felüli forrásallokációra. Az ilyen szervezetek működése, illetve humán erőforrása valószínűleg egyedi jegyeket mutat, olyanokat, amik más hasonló szervezetekre nem jellemzőek. Ezeknek a tulajdonságoknak, készségeknek a feltárása a teljes civil szféra számára jelentene a jövőben jól hasznosítható mintákat, ismereteket.

A bemutatott adatok tehát nem igazán igazolják a gazdaság és civil szerveződések sűrűsödése vagy ritkulása közötti közvetlen kapcsolatot. Inkább úgy jellemezhetnénk, hogy bizonytalan „puha”¹⁶ mutatók alakítják azokat, amelyek empirikus adatokkal nehezen megragadhatók. Az elemzés ugyanakkor visszaigazolja Rechnitzer János 2000-ben végzett elemzését, amely szerint az országban kimutathatók *aktivizálódó térségek*, ez döntően a *Közép- és Dél-Dunántúlra jellemző*, ahol a nonprofit szervezetek növekedési üteme a kilencvenes évek elejétől az évtized közepéig az országos átlagnál jelentősebben emelkedett. Ezekben a térségekben a gazdasági bázis gyenge, alacsony a gazdaság jövedelmi potenciálja, a szerkezeti válságok csak lassan rendeződnek, a megosztott és elaprózódott településhálózatban (Zala, Veszprém, Somogy) súlyos feszültségek halmozódtak fel, viszont erősek a közösségi hagyományok (Rechnitzer 1998, 545. o.). Ugyanakkor vannak *passzív térségek is*, ahol a nonprofit szervezetek növekedési üteme jóval elmarad az országos átlagtól. Területileg ebbe a csoportba többségében *tiszántúli és észak-magyarországi területek* tartoznak, ahol az alacsony nonprofit aktivitás, kedvezőtlen gazdasági potenciállal, adományozói színvonallal és közösségi hagyományokkal áll kapcsolatban (Rechnitzer 1998, 549. o.). Ha településtípusonként vizsgáljuk, a civil társadalom szférájának szerveződése erőteljesebb a jelentős szellemi-kulturális-felsőoktatási központokban, mint a gazdasági potenciált a kilencvenes évek elején még csak felvillantó nagyközpontokban – például Győr, Székesfehérvár stb. (Rechnitzer 1998, 540. o.).

Összegzés

A nonprofit szektor szerkezetéről, fejlődéséről egymástól merőben különböző képet alakíthatunk ki attól függően, hogy a szervezetszám vagy a gazdasági erő mutatóit használjuk

¹⁶ Ez alatt értve a kulturális tényezőket, a hagyományokat, és a különféle gazdasági mutatók kombinációit, amelyek között nem egyértelmű, hogy ezen mutatók között, milyen összefüggések állnak fenn.

a struktúra vizsgálatára. Ugyanakkor a szektor heterogén összetétele miatt, az egymástól nagymértékben eltérő jellegű szervezeti halmazokon belül ez a folyamat más-más hangsúlyt kapott, és ez egy-egy dimenzió mentén tapasztalható, mérhető elmozdulások nemcsak eltérő dinamikájúak, hanem ellentétes irányúak is lehetnek. S ha mutatószámokkal nem is lehet alátámasztani, de az előbbieken leírt tendenciák, valamint a szektor tevékenységéről rendelkezésünkre álló egyéb – nemcsak empirikus – információink azt egyértelműen bizonyítják, hogy a magyarországi nonprofit szektor társadalmi súlya egyre nagyobb lett.

Ugyanakkor a mi lehet az oka annak, hogy az a társadalmi szféra, amelynek finanszírozása nagyban függ az állam és a gazdasági társaságok pénzügyi helyzetétől, ilyen rugalmatlanul reagál a gazdasági életben végbemenő változásokra?

Ennek oka valószínűleg a civil szerveződések működési módjában rejlik. Az ilyen szervezetek döntő többsége kis szervezet, minimális működési költséggel, vagyis a források csökkenése bár megnehezíti, de nem teszi lehetetlenné működésüket. A nagy költségigényű szervezetek pedig valószínűleg a nehezebb gazdasági helyzetben is megtalálják a lehetőségeket a forrasszerzésre. Ebből kifolyólag a válság éveiben már nem fedezhetők fel olyan egyértelmű mintázatok a nonprofit aktivitás és a gazdasági fejlettség között, mint az 1990-es években vagy a 2000-es évek közepén (Kákai 2009a, 2009b, 2011).

A nonprofit aktivitás mutatójának „hibás működése” eredményeként nem mondható az, hogy a „szegényebb” megyékben csökkent az aktivitás, mint ahogy az sem, hogy a „gazdagabb megyékben” növekedett vagy stagnált. Hiszen 2008 és 2010 között nagy GDP csökkenést elszenvedő Komárom-Esztergom megyében változatlan maradt, míg a növekvő GDP-vel bíró Budapesten valamelyest csökkent a civil szervezetek volumene.

Mindez nem azt jelenti, hogy ennek a két mutatónak az összevetése értelmetlen lenne és innentől nem lehetséges valid módon kutatni ezt a kapcsolatrendszer. Egyszerűen arról van csak szó, a gazdasági élet és a civil szektor közötti kapcsolatrendszer megértéséhez, több mutatóra, többváltozós elemzési módszerekre van szükség, valamint a nagy, általános tendenciák keresésétől el kell mozdulni az összetettebb, mezo- vagy mikroszintű elemzések felé.

IRODALOM

- Bocz János–Kuti Éva–Budapest Sebestény István–Seresné Gyűrűs Gabriella–Vajda Ágnes (1994): *Alapítványok és egyesületek – A nonprofit szektor statisztikája*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Caroll, D. A.–Stater, Keeley Jones (2009): Revenue diversification in nonprofit organisation: Does it lead to financial stability? *Journal of Public Administration Research and Theory* 19 (4): 947–966.
- Council for the European Commission (CEC) (2004): *National Sustainable Development Strategies in the European Union, a first Analysis by the European Commission, 2004*, Brussels.
- Ebrahimi, A.–Rangan, V. K. (2010): *The limits of nonprofit impacts: Contingency framework for Measuring Social Performance* Working Paper 10-009 Harvard Business School, Boston, MA. <http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/10-099.pdf> (letöltve: 2015. november).
- Horváth M. Tamás (2005): *Közmenedzsment*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Kákai László (2009a): Civil szervezetek regionális összefüggései *Civil Szemle* 1–2: 132–146.
- Kákai László (2009b): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Kákai László (2011): A civil szektor a gazdasági válság után *Civil Szemle* 1–2: 5–19.
- Kákai László–Sebestény István (2012): A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon *Civil Szemle* 9 (3): 137–157.

- Kákai László (2013): Civil szervezetek nemzetgazdasági szerepe, társadalmi hasznossága, az önkéntesség. E-learning tananyag In: *A továbbképzési program az Emberi Erőforrások Minisztériuma „Civil szervezetek megújuló működési környezete” kiemelt projekt (ÁROP-1.1.18-2012-2012-0002) keretében került kialakításra* pp. 1–69., Budapest.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak?* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuti Éva (2010): *Az önzés iskolája? Vállalati mecenatúra – CSR környezetben.* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- KSH (2008): *Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek, 2007.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH (2012): *Magyarország 2011.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lócsei Hajnalka (2009): *A gazdasági válság földrajza.* MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet, Budapest.
- Nagy Renáta–Sebestény István (2008): Methodological Practice and Practical Methodology: Fifteen Years in Nonprofit Statistics *Hungarian Statistical Review* 86 (Special Number 12): 112–138.
- Nagy Renáta–Sebestény István (2012): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2010.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Pitti Zoltán (2008): Gazdasági folyamatok nagyban és kicsiben In: Gázsó Ferenc–Laki László–Pitti Zoltán: *Társadalmi zárványok.* pp. 33–79., MTA Politikatudományok Intézete, Budapest.
- Pitti Zoltán (2010): *Gazdasági teljesítmények kontra társadalmi elvárások* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Rechnitzer János (1998): Nonprofit szervezetek területi szerkezete In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve* pp. 539–553., Demokráciakutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest.
- Salamon, L. M.–Anheier, H. K. (1995): *Szektor születik* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

Keywords: nonprofit szféra, gazdasági és szociális súly, gazdasági válság, gazdasági és területi/regionális kapcsolat.

Resume

There were very few surveys made about the relationship between the non-profit organizations and certain economic indicators, and, in the light of these relations, about the impacts of the economic crisis on the sector. In the study the author attempts to point out whether non-profit organizations could be related to the regional income potential (both in case of companies and civil) and to the economic activity of regional economic organizations, and if so, to what extent is there a correlation or interdependence between them. Attempt is made also to describe their regional characteristics within the country. Answer is sought, how the presented economic position and the lack of resources typical of most of the organizations resulted from low resources and the withdrawal of finances attending the crisis, and to what extent the organizations were able to counterbalance these factors, by all means the crisis shook the not at all stable economic basis of the sector.